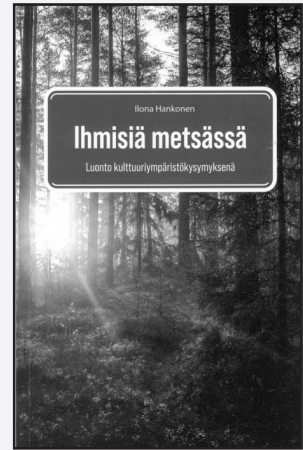


KAROLIINA LUMMAA

# Metsäkulttuuri ei ole vain ihmisten asia



Ilona Hankonen: *Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2021. 284 s.

Metsistä tehdään tänä päivänä yhä enemmän tieteellistä tutkimusta. Luonnontieteellisten ja yhteiskuntatieteellisten lähestymistapojen rinnalla metsien merkityksistä ovat kiinnostuneet myös humanistit. Metsien ajankohtaisuutta ja kiinnostavuutta tutkimuksen kohteena selittävät monet tekijät. Ilmastonmuutos ja luontokato kiihtyvät, metsäteollisuus ja metsätalous ovat murroksessa ja metsäluonnon virkistysarvot tiedostetaan yhä laajemmin. Akateemista metsäbuumia selittävät myös tieteenalojen välinen tihtentynyt yhteistyö, terävöitynyt ympäristö- ja luonnonvarajournalismi sekä metsäaiheiden yleisyys taiteessa ja populaarikulttuurissa. Metsillä riittää siis yhä enemmän konkreettista ja käsitteellistäkin kysyntää.<sup>1</sup>

Ilona Hankosen *Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä* on Turun yliopiston maisemantutkimuksen oppiaineeseen valmistunut väitöstutkimus metsäluonnossa olemisesta ja toimimisesta kulttuurisena ilmiönä. Tutkimus on toteutettu kävelyhaastatteluin neljäntoista paljon luonnossa oleilevan satakuntalaisen kanssa. Hankonen on kulkenut haastateltaviensa mukana pääosin metsässä ja jalkaisin, samalla tarkkailen tai osallistuen informanttinsa metsäisiin toimintoihin kuten linnustonseurantaan, marjastamiseen ja sienestämiseen.

Tutkimuksen keskeiset teoreettiset kysymykset koskevat luonnon kulttuurisuutta sekä inhimillisen ja ei-inhimillisen toimijuuden suhteita. Luonnon Hankonen määrittelee heti tutkimuksensa alussa ihmisen olemis- ja toimintaympäristöksi (s. 14, 19). Toiminnallisuus ja toimijuus ovat tutkimuksessa eräänlainen käsitteellinen avain luonnon ja kulttuurin suhteiden pohdintaan. Hankonen kirjoittaa:

Toiminta näyttäytyy tämän työn aineistossa keskeisenä välittävänä tekijänä merkityksiä tuottavan inhimillisen subjektin ja luonnon välillä. Ihminen näyttäytyy hybridisenä nimenomaan toimijana ja toiminnassa yhdessä muiden toimijoiden kanssa. Luonnon ja kulttuurin välinen ontologinen erottelu purkautuu toiminnassa ja siinä syntyvissä paikoissa ja subjektiviteeteissa. Tämän seurauksena myös toiminnan tuloksena syntyvä kulttuuri on hybridistä. (s. 29.)

Bruno Latourilta omaksutut, luonnon ja kulttuurin sekoittuneisuuteen viittaavat hybridisyyden ja toimijaverkon käsitteet auttavat Hankosta jäsentämään metsäluonnon kulttuurisuutta jonakin, jota ihmiset tuottavat yhdessä metsässä elävien olentojen kanssa.

Tutkimuksen ensimmäinen pääluku alkaa johdantona ja syvenee teoreettiseksi keskusteluksi luonnon kulttuurisuudesta. Lähtienä Hankonen on käyttänyt etupäässä suomalais-

ta 2000–2020-lukujen tutkimuskirjallisuutta luonnonvarahallinnasta, luontomatkailusta sekä kulttuuriperintöön ja maisemaan liittyvistä kysymyksistä. Hankosen argumentaation kannalta olennainen mutta määrältään suppeampi lähdeaineisto on posthumanistista teoriakirjallisuutta. Hankonen asemoi itsensä tarkoituksellisesti humanististen ja posthumanististen lähestymistapojen väliin muistuttamalla, että tutkimuksen teossa inhimillinen näkökulma ei ole häivyttävissä, mutta että samalla on voitava huomioida luonnon kokemisen ei-inhimilliset osalliset. Kokemus metsästä syntyy Hankosen mukaan inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteistoiminnan tuloksena. Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin koosteen (*assemblage*) käsitteeseen viitaten Hankonen kutsuu inhimillisten ja ei-inhimillisten välisiä toiminnallisia ja vaikuttavia suhteita *sommittumiksi*.

Ei-inhimillisen toimijuuden ja sommittuman rinnalla keskeinen käsite ja lähestymistapa Hankosen tutkimuksessa on affektiivisuus. Hankonen ymmärtää affektiivisuuden aistimuksellisena ja kokemuksellisena vaikuttamisena ja vaikuttavuutena niin inhimillisen kuin ei-inhimillisenkin alueilla. Teoreettisesti affekti määrittäytyy siis Baruch Spinozan sekä Spinozaa tulkinneiden Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin näkemysten mukaisesti. Hankonen puhuu *affektiivisista piireistä*, joita muodostuu ihmisten ja erilaisten elollisten ja elottomien ei-inhimillisten toimijoiden välille.

Toinen pääluke tarjoaa temaattisesti jäsenneilyn analyysin haastatteluaiaineistosta. Hankonen aloittaa esittelemällä haastateltaviensa yleiset luonnossa olemisen tavat ja heidän luontoon ja luonnossa olemiseen liittämänsä merkitykset. Hän puhuu ylisukupolisesta merkitysten ja käytäntöjen jakamisesta, paikan ja toiminnan keskeytydestä luonnossa olemista ankuroivina tekijöinä, kodin ja metsän välisestä suhteesta, luonnossa liikkumisesta yksin ja seurassa sekä menetettyjen paikkojen merkityksistä. Hankonen jatkaa haastatteluaiaineiston analyysia syventymällä asiantuntijuuden, luonnon kanssa toimimisen ja luonnon kulttuurisuuden kysymyksiin. Asiantuntijuus tarkoittaa luonnon tietämisen ja luonnossa toimimisen taitoja, jotka Hankonen ymmärtää laajasti: asiantuntijuus luonnossa kattaa opitun tiedon,

havainnot ja kokemukset, kyvykkyydet sekä käsitteet luonnossa olemisen etiikasta, ja kukin näistä osatekijöistä koskee paitsi haastateltavaa itseään myös yhteisöjä hänen ympärillään. Luonnon kanssa toimiminen viittaa luonnossa olemisen kehollisuuteen ja tilallisuuteen sekä kokemusten ja toiminnan myötä karttuvaan ymmärrykseen. Luonnon muotoutuminen kulttuuriympäristönä näyttäytyy moninaisena hengellisiä, esteettisiä, eettisiä ja poliittisia ulottuvuuksia sisältävänä prosessina, jossa ei-inhimilliset toimijat ovat keskeisesti ja vaikuttavasti läsnä. Asiantuntijuutta, luonnon kanssa toimimista ja luonnon kulttuurisuutta läpäisee ajatus affektiivisuudesta, joka tulee havainnollisesti esiin haastattelulainauksissa ja Hankosen tarkoissa, elävissä kuvauksissa haastattelutilanteista.

Kolmannessa pääluvussa Hankonen kokoaa yhteen tutkimuksensa tulokset ja arvioi niitä humanistisen ympäristötutkimuksen ja posthumanistisen teorianmuodostuksen kannalta, mutta myös luonnonvarojen hallintaan liittyvänä käytännöllisenä kysymyksenä. Keskeiseksi tutkimustulokseksi nousevat Hankosen kriittiset havainnot luonnon kulttuuristen arvojen heikosta näkyvyydestä ja käsitteellistymisestä luonnonvaroihin liittyvässä tutkimuksessa ja hallinnossa. Erityisesti luonnossa paljon aikaa viettävien ihmisten tieto, kokemukset ja arvostukset jäävät tyypillisesti huomiotta niiden subjektiivisuuden vuoksi. Hankosen tutkimuksen yhtenä kiinnostavana sovellusalana voi pitää juuri luonnonvarahallinnan ja luonnonsuojelun monimutkaistuvaa, hälyttävän ajankohtaista ja vaativaa tehtäväkenttää luontokadon ja ilmastonmuutoksen paineissa. Hän nimittäin arvelee, että metsäluonnon monimuotoisuuden kielteinen kehitys ja politiikan kyvyttömyys kääntää tätä kehitystä johtuu osittain juuri kulttuuristen arvojen jäsentymättömyydestä. Hankonen kirjoittaa:

luontoarvot on käsitteellistetty abstrakteiksi itseisarvoiksi ilman kulttuurista kontekstia ja luonnossa olemisen puolestaan käyttöarvoiksi, joka rinnastuu esimerkiksi puuntuotantoon (s. 262).

Humanistisen ympäristötutkimuksen vahvuus on sellaisten ilmiöiden käsitteellistämässä, jotka ovat vaikeasti mitattavissa ja toisinaan heikosti edes sanallistettavissa. Hankosen tutkimus pureutuu rohkeasti sekä aineistollaan että teoreettis-käsitteellisellä keskustelullaan tähän haasteeseen. Ekologisten ja teknis-taloudellisten metsädiskurssien rinnalla metsienkäyttöä, metsäpuhetta ja metsien ajattelua ohjaa kokemuksellisetiedollinen, yksilöllinen mutta kollektiivisesti tunnistettava ja jaettava ulottuvuus, joka jäsenyyttä metsässä oleskeltaessa ja liikuttaessa. Tämä ulottuvuus ei näy eikä vaikuta luonnonvarahallinnassa tai tieteellis-teknisessä tutkimuksessa ja käytänteissä, mutta se on silti todellinen ja yhtä lailla altis muutoksille kuin metsäekosysteemien toiminta, metsäteollisuus tai metsätalous. Tämän ulottuvuuden arvokkuus ei ole mitattavissa mutta se on koettavissa. Ekosysteemipalveludiskursseissa tällaisia kokemuksellisetiedollisia ulottuvuuksia on yrittetty lähestyä puhumalla kulttuurisista ekosysteemipalveluista, mutta kuten Hankonen tutkimuksessaan toteaa, ilman yksityiskohtaista ja riittävän konkreettista tutkimusta ilmiö jää abstraktiksi ja muiden metsiin liittyvien tarpeiden, käyttöjen ja merkitysten peittoon.

Hankosen tutkimus näyttää konkreettisesti, miten posthumanistinen teoria, käsitteistö ja lähestymistapa avaavat tutkittavasta ilmiöstä olennaisia puolia, jotka eivät muuten käsitteellistyisi. Tarkoitan tässä ennen kaikkea ajatusta ei-inhimillisestä toimijuudesta, joka avautuu tutkimuksen loppupuolen reflektioivassa osiossa. Hankonen selittää informanttinsa suhdetta pikkusieppoon:

Pikkusieppo haastatellun lempimetsässä ei ole vain inhimillisen arvottamisen kohde tai harvinaisena pesimälajina 'luonnon itseisarvo', vaan jotain tällaiset arvoluokitukset läpäisevää ja ylittävää. Se on toimija, joka yhdessä ihmisten kanssa tuottaa eettisiä ja esteettisiä arvoja itsestään, ihmisestä ja ympäristöstä. (s. 256.)

Lintujen rooli paikkojen sekä ihmisten paikka-kokemusten ja paikkasuhteiden olennaisina rakentajina nousee Hankosen tutkimuksessa toistuvasti esiin.

Hankonen tarkastelee kiitettävällä laajuudella suomalaista humanistis-yhteiskuntatieteellistä ja monitieteistä ympäristötutkimusta. Hän tuntee luonnonvarahallinnassa sovelletun ekosysteemipalvelulähestymistavan sekä keskustelut metsien ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävästä käytöstä. Hän on lisäksi perehtynyt kulttuuriperintöä ja ympäristökansalaisuutta koskeviin keskusteluihin, jotka niin ikään ovat vakiintuneet osaksi metsätutkimusta ja metsäluonnonvarahallintaa. Lukijalle syntyy kattava näkemys akateemisesta työstä, jota Suomessa on erityisesti metsiin ja metsälajeihin liittyen viime vuosien aikana tehty näillä aloilla.

Menetelmällistä itsereflektiota Hankosen tutkimuksessa on ilahduttavan runsaasti. Hän jäsen-tää työtään tapaustutkimuksena ja korostaa luomansa tutkimusasetelman prosessuaalisuutta ja teoreettista yleistettävyyttä (esim. s. 82). Prosessuaalisuus on merkinnyt teoreettisen jäsenyyksen tarkentumista tutkimuksen kuluessa. Erityisesti Hankonen työstää posthumanistisia ja fenomenologis-hermeneuttisia lähestymistapoja ja käsitteitä koskevaa jännitettä, ja hän myös hyödyntää tätä jännitettä aineiston analyysissä. Teoreettinen yleistettävyys puolestaan liittyy tutkimuksen lähtökohtaan, jonka mukaan luonnossa paljon oleilevien ihmisten kokemuksissa ja kokemusten jäsenyyksissä avautuu olennaisia näkökulmia luonnon kulttuurisuuteen ja inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteeseen. Yksittäisistä kävelyhaastateluista karttunut dialogi- ja kokemusmuotoinen aineisto onkin oivallinen testi- ja kehittelyalusta ei-inhimillisen toimijuuden käsitteelle ja muulle posthumanistiselle teorianmuodostukselle.

Hankosen väitöstilaisuus Porissa 21. tammikuuta 2022 oli humanistisen ympäristötutkimuksen nykytilanteen ja tulevaisuuden kannalta inspiroiva. Hankosen työ sai ansaittua kiitosta ja kriittisiäkin kommentteja vastaväittäjältään, Itä-Suomen yliopiston maantieteen professori Ari Lehtiseltä. Lehtinen nosti esiin valtaaan liittyvät kysymykset ja muun yhteiskuntakriittisen otteen tarpeellisuuden kulttuurimaantieteellisessä ja muussa luonnonvarahallinnan kysymyksiä sivuavassa tutkimuksessa. Luonnonvarojen arvottamiseen ja

käyttöön liittyvät konfliktit on Lehtisen mukaan aina tunnistettava ja tiedostettava tutkimuksessa. Jään itse miettimään, mitä yhteiskuntakriittisyys ja kysymys vallasta tarkoittavat eri tieteenaloilla ja eri teoriakehyksissä. Hankonen jäsentää luonnon kulttuuriympäristönä, jonka käytäntöjen ja merkitysten muodostamiseen osallistuvat sekä ihmiset että ei-ihmiset. Eikö tässä jäsenyydessä itsessään ole jo mukana kriittistä ymmärrystä valasta? Itse ajattelen, että Hankosen työ kyllä sisältää vallan kritiikin ja yhteiskunnallisen kritiikin elementtejä, mutta posthumanistisessa kehyksessä muotoiltuina.

Hankosen ja Lehtisen keskustelun pohjalta voisi kysyä laajemminkin, asettuuko yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus malliksi ja esikuvaksi humanistisellekin ympäristötutkimukselle, ja onko vallan ja yhteiskuntarakenteiden kritiikin aina oltava jäseneltyinä ja eksplikoituina tutkimuksessa mukana. Millaista olisi humanistisen ympäristötutkimuksen ”oma” vallan tutkimus – ellei sitten juuri vaikkapa sellaista, jota Hankonen on tehnyt analysoidessaan tarkasti affektiivisia piirejä sekä ei-inhimillistä vaikuttavuutta ja toimijuutta osana metsässä olemisen käytäntöjä, merkityksiä ja kokemuksia?

Mahdollisesti tulkitisin Lehtisen ja Hankosen keskustelua herkkänahkaisesti ja liiaksi omista lähtökohdistani käsin – posthumanismille avoimena taiteentutkijana. Syytä on todeta sekin, etteivät Lehtisen kannanotot käsittääkseni olleet suunnattu Hankosen työn kritiikiksi vaan pikemminkin keskustelunavauksiksi ja eväiksi jatkokutkimukseen. Huomasin kuitenkin syttyneeni yhteiskuntakriittisyyden ja vallan kysymyksistä ulottuvuuksina, jota humanistisessa ja posthumanistisessakin ympäristötutkimuksessa pitäisi olla, mutta joiden muoto ja sisältö voisi olla jotakin ei-inhimillisenkin suuntaan aukeavaa. Mielestäni Hankosen ja Lehtisen erinomaisessa keskustelussa oli jossain määrin kyse siitä, että ihmisten tutkiminen ei-inhimillisen luonnon vaikutuspiirissä ei ole itsestään selvästi yhteiskunnallisiin rakenteisiin sidottavissa, eivätkä ei-inhimillisen, *toisenlaisen* vallan vaikutukset siten nouse välttämättä esille. Uskon itse, että humanistisessa tutkimuksessa on potentiaalia tarttua siihen, mikä

on aavisteltavissa, heikkoina signaaleina tai vasta käsitteellistymisensä tilassa. Kertomuksille, symboleille ja affekteille avoin, tulkitseva, välillä spekulatiivinen ja luovakin tutkimuksen tekemisen tapa voinee tavoittaa ne vallan aspektit, jotka liikkuvat ihmis- ja ei-ihmisyyksilöiden välillä, satunnaisissa kohtaamisissa ja yksittäisissä nimeämättä jäävissä paikoissa.

Lehtinen nosti esiin myös kysymyksen tutkimustulosten sovellettavuudesta luonnonvarahallinnassa ja päätöksenteossa. Kysymys on äärimmäisen tärkeä. Metsiin ja metsienkäyttöön liittyvää humanistista ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusta tekevät tutkijat ovat viime aikoina keskustelleet paljon siitä, kuinka hankalaa oma-kohtaisten kokemusten ja arvostusten sekä yleisemmin sosiokulttuuristen merkitysten esiin tuominen on metsäluonnonvarojen käyttöä koskevissa keskusteluissa. Metsäkeskusteluja hallitsee teknis-taloudellisten ja ekologisten diskurssien ja intressien ristiveto, jonka ulkopuolelle jäävät kulttuuriset, kokemukselliset, esteettiset ja yksilöhistorialliset merkitykset ja arvot. Hankosen tutkimusta voi kokonaisuudessaan lukea tämän ongelman muotoiluna, kun hän toistuvasti kuvaa kulttuuristen ja yksilöllisten arvojen ja merkitysten heikkoa käsitteellistymistä.

Yksi Hankosen tutkimuksen jännittävimmistä ja merkittävimmistä tuloksista on, että informanttien itsekään eivät aina oikein osaa muotoilla näitä arvoja ja merkityksiä. Ongelma koskee toki myös tutkimusta ja päätöksentekoa: ”luonnon kulttuuriarvo ei edelleenkään ole käsitteellistynyt kunnolla, vaan jäänyt essentialistisen ’suomalaisen metsäsuhteen’ tasolle, jolloin käsitteiden operationalisointi yhteiskunnalliseen keskusteluun on vaikeaa”, Hankonen kirjoittaa (s. 263). Samassa yhteydessä Hankonen esittää tärkeää kritiikkiä metsien kulttuuristen merkitysten selvitystyöstä metsä- ja luonnonvara-alan omissa hankkeissa, joissa ongelmana on Hankosen mukaan kansalaisten näkeminen ”tiedon objekteina, joihin halutaan vaikuttaa, ei tiedon tuottajina, joiden tarpeiden ja näkemysten haluttaisiin vaikuttavan luontopolitiikkaan” (s. 263). Metsäkeskusteluissa katveeseen jää siis monenlaista toimijuutta ja asiantuntijuutta.

Itse näen metsiin ja metsienkäyttöön liittyvän tutkimuksen tilanteen kuitenkin valoisaana. Metsiin liittyvä humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus Suomessa lisääntynyt, ja tutkijat ovat aiempaa enemmän yhteydessä toisiinsa ja luonnontieteilijöihin sekä erilaisiin luonnonvara-alan toimijoihin – päätöksentekijöihinkin. Tällainen kasvava ja moninaistuva yhteistyö tuottaa väistämättä painetta ja myös keinoja (argumentatiivisia ja käytännöllisempiä) tiedon sovellettavuuden parantamiseen. On tärkeää tunnistaa tiedon aukkoja, käsitteellisiä tai terminologisia ongelmia sekä katkoksia vuoropuhelussa, niin tieteessä kuin luonnonvarahallinnassakin. Vain tätä kautta esimerkiksi humanistit oppivat muotoilemaan tutkimuskysymyksiään ja -tuloksiaan halutessaan sellaisiksi, että niitä on mahdollista soveltaa ja hyödyntää laajemminkin yhteiskunnassa. Kyse on prosesseista, joihin esimerkiksi Hankosen työ osallistuu, kuten monet muutkin hänen viittaamansa suomalaisen metsä- ja luonnonvara-alan yhteiskuntatieteelliset ja monitieteiset tutkimukset viime vuosilta.

Hankonen etenee työnsä lopussa rohkeasti, johdonmukaisesti ja huolellisesti perustellen johtopäätöksiin, joista on huomattavan lyhyt ja helppo matka käytännön sovellettavuuteen. Sekä omaan että aiempaan tutkimukseen perustaen hän kirjoittaa:

Taloustmetsissä sosiaalisia ja kulttuurisia arvoja lisäävät puuston ikä ja järeys, ikä- ja puulajirakenteen monipuolisuus, hyvät marja- ja sienisadot sekä luonnontilaisuutta indikoivat piirteet ja arvokkaat monimuotoisuuskohteet. Tältä pohjalta ajatellen suojelun lisääminen, taloustmetsien pehmeämmät käsittelymenetelmät, pienten, omaleimaisten kohteiden entistä tarkempi säästäminen ja väljempi rajaaminen sekä jatkuvapitteinen kasvatus siihen sopivilla kohteilla säilyttäisivät kulttuurisia arvoja. (s. 263.)

Hankosen dualistiseksi ja essentialistiseksi arvosteleva (esim. s. 48) metsäsuhteen käsite on tällä hetkellä omaksuttu erilaisten ihmistieteellisten metsäntutkimuksen muotojen yhteiseksi nimittäjäksi. Esimerkkinä tästä mainitsen, että

Suomen Metsätieteellisen Seuran alaisuuteen on vuonna 2021 perustettu Metsäsuhteklubi-niminen tieteenalakerho. Omaksuminen ei käsitteäkseni tarkoita termin ja sen konnotaatioiden sementoimista tutkimukseen. Kriittinen keskustelu metsäsuhteen käsitteen ulottuvuuksista, merkityksistä ja sovellettavuudesta voi kunnolla alkaa, kun mahdollisimman moni ihmistieteellisen metsätutkimuksen tekijä tunnistaa sen oman työnsä kannalta huomionarvoiseksi ja työtä laajempiin yhteyksiin ja keskusteluihin asemoivaksi. Näin ollen Hankosen tutkimusta voi pitää monin tavoin ansiokkaana avauksena paitsi maiseman tutkimuksen ja humanistisen ympäristötutkimuksen alalla, myös suomalaisessa metsäsuhtetutkimuksessa. ■

## VIITTEET

- 1 Monitieteistä ja ihmistieteellistä metsätutkimuskeskustelua käydään esimerkiksi Metsähistorian Seuran ja Suomen Metsämuseo Luston toimittamassa *Vuosilustossa*, joka on vertaisarvioitu metsähistorian ja metsäkulttuurin vuosikirja. Ihmistieteellisen metsätutkimuksen tekijät ovat myös järjestäytyneet vapaamuotoiseksi Metsäsuhtetutkimuksen verkostoksi. Suomen Metsämuseo Luston verkkosivuilta löytyy tietoa tutkimusverkostosta (<https://lusto.fi/tutkimus-kokoelmat/metsasuhteita/verkosto/>).